

SATO, Dan
egyetemi tanár
Kiotói Egyetem

DOI: 10.15170/DIKE.2021.05.02.03

**Egy sikertelen kísérlet
A nyugati jogtörténeti kutatások kezdete Japánban¹**

A Failed Attempt. Sketch from the Early Stages of Western Legal History Research in Japan

This paper sketches out the early phase of the academic discipline ‘Western (or European) Legal History’ in Japan through the case of Satoshi Nishimoto, who was one of the first scholars to specialise in this discipline. Nishimoto studied in Germany during the National Socialists era. Following his return to Japan, he published a series of papers which were influenced by national socialistic ideology. Due to the fact that the subjects of these papers seemed to have no relation to European legal history, he was unable to gain much recognition as a legal historian. However, it seems that these papers were an attempt to introduce the research methodology prevalent in Germany at the time of his studies, namely that of legal history as either serving politics or needing to be combined with geopolitics. In any case, his attempt ended in failure.

Keywords: *geopolitics, national socialism, Germanic legal history, national socialistic legal science, Karl Haushofer, Claudius Freiherr von Schwerin, Otto Koellreutter, Kyoto Imperial University*

I. Bevezetés

Az elmúlt években a japán jogtörténészek egyes kutatócsoportjai között erőteljes szakmai vita alakult ki a „háborús időszak jogának” témakörében, amelyet úgy tűnik, hogy a nemzetiszocialista rendszer időszakának igazságszolgáltatására és tudományos életére irányuló német kutatások befolyásoltak. Mivel ezek a viták gyakran a múlttal való „leszámolásként” is értelmezhetők, ahogy ez Németországban is történt, rendkívül óvatosan kell közelíteni a témához, mindenekelőtt azért, mert az érintettek közül sokan még ma is élnek, de természetesen ez az óvatosság az érintettek halálát követően is nélkülözhetetlen.

Az utóbbi időben erőteljes figyelem irányult a háborús időszak jogtudósainak munkássága, és több ezzel a témával foglalkozó tanulmánykötet is megjelent. Ezek a kiadványok természetesen azokat a jogtudósokat mutatják be elsősorban, akik az akkor hatályban lévő joggal foglalkoztak,

¹ A tanulmányt magyar nyelvre fordította: *Dujic Dejan*, a fordítást az eredetivel egybevetette: *Herger Csabáné*.

míg azoknak a tevékenysége, akik jogtudományi alapozó tárgyakat oktattak, és itt elsősorban a jogtörténészekre kell gondolnunk, szinte teljes egészében feltáratlan maradt.²

Mindennek számos oka volt: ami az európai jogtörténetet illeti, oknak tekinthető, hogy Japánban a második világháború végéig nagyon kevés kutató foglalkozott ezzel a tudományterülettel.³ Mivel Japán az európai jogrendszert vette át, külföldi jogok ismerete a modernizáció korának kezdetétől fogva nélkülözhetetlen volt a japán jogtudomány kialakulásához. Ezért az európai mintán alapuló modern jogi oktatás bevezetésével egy időben a római jog a japán jogi oktatás szerves részévé vált. Ami azonban az európai jogtörténetet, illetve az egyes európai országok jogtörténetét (a szűk értelemben vett európai jogtörténetet) illeti, ez csak később került be az oktatásba, illetve a kutatók érdeklődési körébe. Elsőként a *bikaku-hōseishi*, azaz az összehasonlító jogtörténeti tanszéket állították fel, melynek – a neve ellenére – sem volt semmi köze az összehasonlító jogtörténet-tudományhoz. Sokkal inkább egy olyan tantárgy oktatásáról volt szó, amelynek a szerepe a japán jogtörténet tantárgy kialakításához szükséges ismereteket megszerzésében mutatkozott meg. *Kuriu Takeo* az első generációhoz tartozott. Később a *bikaku-hōseishi* olyan tantárggyá vált, amelynek a feladata önmagában az európai jogtörténet kutatása lett, de csak attól az időponttól kezdődően, amikortól már a japán jogtörténet tantárgy önállósodott. Ennek a változásnak köszönhetően a tanszék új neve *seiyō-hōseishi*, azaz nyugati jogtörténeti tanszék lett.⁴

A háború végéig Japánban csak két császári egyetem rendelkezett jogi karral, nevezetesen a tokiói és a kiotói. A többi császári egyetemen Sendaiban, Fukuokában és Keijóban, a mai Szöulban, amely akkor még japán gyarmati terület volt, bölcsészettudományi karok működtek, és a bölcsészképzés keretében adtak lehetőséget a jogi tanulmányok folytatására. Arra azonban igazán kevés szakember vállalkozott, hogy európai, illetve római jogtörténettel foglalkozzon. Természetesen a hatályos jog kutatói, különösen a polgárjogászok, időnként visszanyúltak a régi német, vagy pontosabban germán joghoz, melyet a japán jog anyajogának tekintettek.

Az alábbi tanulmány a japán jogtörténészek második világháború alatti munkásságát kívánja bemutatni. A Kiotói Egyetem, melynek e tanulmány szerzője is oktatója, a Tokiói Egyetem után a második legrégebbi császári egyetem és hosszú idő óta rendelkezik jogtörténeti tanszékkel.⁵ Kiotóban a nyugati jogtörténeti tanszéket, a már említett *bikaku-hōseishi*-t 1907-ben állították fel. A tanszék érdemi átalakításának terve 1921-ben, amely elsősorban *Takeo Kuriu*-hoz köthető, azt eredményezte, hogy 1926 óta Kiotóban is oktattak nyugat-európai jogtörténetet. A kezdeti

² ONO – DEGUCHI – MATSUMOTO, Die Rechtswissenschaft unter dem Kriegsregime in Japan. A könyv második fejezete összesen 16 neves jogtudóst mutat be az 1931 és 1952 közötti időszakból a közjog, a magánjog, a büntetőjog, valamint a gazdasági, illetve a szociális jog területéről. Feltűnő, hogy egyetlen jogtörténész sem szerepel közöttük. A kötetet Savigny Zeitschrift egyik szerkesztője mutatta be. Lásd MATSUMOTO, Die Rechtswissenschaft unter dem Kriegsregime in Japan 389–420. A háborús rezsim hatására kibontakozó kereskedelmi jogról lásd ITO, Keizai-hō no rekishi.

³ A német kutatások eredményei némiképp ellentétben állnak a japán kutatás állásával. Természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy az európai jogtörténet tantárgy Japánban nem volt olyan mértékben „használatos”, mint a germán jogtörténet kutatása a nemzetiszocialista rendszerben. Példaként említhetnénk a Szász Tükör elismert kutatóját, *C. A. Eckhardt*-ot, vagy a híres „Újkori magánjogtörténet” szerzőjét, *Franz Wieacker*-t. Mindketten az úgynevezett kieli iskola képviselői közé tartoztak. Munkásságukat és tevékenységüket az 1933 és 1945 közötti időszakban többször vizsgálták már, lásd KOHLHEPP, Franz Wieacker und die NS-Zeit 203–223. Egyébként számos ismert jogtörténész, mint *Hans Thieme*, *Wilhelm Ebel* vagy *Claudius Freiherr von Schwerin*, akiről a későbbiekben még lesz szó, csatlakozott az NSDAP-hoz.

⁴ Az európai jogtörténet tantárgy oktatásáról Japánban, különösen a kezdeti szakaszra vonatkozóan lásd HARADA, Wagakuni ni okeru gaikoku-hōshigaku no hattatsu 294–307.; KUBO, Seiyō-hōseishi 227–234. Rövid áttekintést találhatók a témáról német nyelven a következő műben: SATO, Der Sachsenspiegel in der japanischen Forschung 9–22.

⁵ A nyugati jogtörténet oktatására felállított tanszékek tevékenységéről Japánban a második világháború végéig lásd IWANO, Wagakuni ni okeru hōshigaku no ayumi 225–312.

időszakban az előadásokat más tanszékek professzorai tartották egymást váltva anélkül, hogy szakspecifikus oktatókat alkalmaztak volna. 1933-ban bíztak meg először jogtörténészt Kiotóban a nyugati jogtörténet tantárgy oktatására, méghozzá *Takeo Kuriut*, a Tōhokui Császári Egyetem (Sendai) nyugati jogtörténetre szakosodott professzorát. Állandó alkalmazottat azonban erre a tantárgyra ahogy eddig, úgy ekkor sem vettek fel. A császári Kiotói Egyetem jogi karának első ügynevezett rendes oktatója lett 1929-ben. Tanulmányomban a Japánban éppen ebben az időszakban kibontakozó nyugati jogtörténet-tudományt az ő tevékenységének a bemutatásával illusztrálom a háborús évekre vonatkozóan.

2. Nishimoto tudományos pályafutása a németországi látogatása előtt

Satoshi Nishimoto 1904-ben született Kiotóban.⁶ Minden tanulmánya, beleértve az egyetemi képzést is, Kiotóhoz kötötte. Jogi tanulmányait 1923-ban kezdte meg az itteni császári egyetemen, és még azelőtt letette a mai jogi államvizsga elődjének tekinthető, ügynevezett felsőfokú közszolgálati vizsgát az igazságügyi szakon, hogy 1925-ben jogi tanulmányait abszolválta volna. A diploma megszerzését követően 1927-ben *joshu*, azaz tudományos segédmunkatárs lett ugyan ezen a jogi karon.

A *joshu* rendszert azért hozták létre, hogy az ígéretes és kiváló friss diplomások köréből a kiotói jogi kar jövőbeli professzorait kiképezhessék.⁷ A saját nevelés egy formájáról volt szó, bármiféle nepotista háttér nélkül. Mivel *Satoshi Nishimoto* tudományos segédmunkatársként történő kinevezéséig állandó oktatója nem volt a jogtörténeti tanszéknek, rá hárult a feladat, hogy meghatározza a nyugati jogtörténet tantárgy jellegét és irányultságát a kiotói jogi fakultáson. A formálszerződésekről készített első, 1928-ban publikált tanulmányához olyan tudósok műveit használta fel, mint *von Amira*, *Brunner-Heymann* vagy *von Schwerin*.⁸

Nishimoto 1929. április 10-én kapta meg docensi kinevezését.⁹ Az 1932/33. tanév őszi félévében rendkívüli előadást tartott „*A kamatjoggal történeti kritikája*” címmel,¹⁰ míg a tavaszi félévtől kezdődően (1933) a nyugati jogtörténet tantárgy tárgyfelelőse és előadója lett.¹¹ A Nyugati Jogtörténeti Tanszéket 1935-től vezette.

Az, hogy rendes előadásait nyugati jogtörténetből 1933-ban megkezdhette, a *Kyōdai-ügynek*¹² volt köszönhető. A belügyminisztérium *Yukitoshi Takigawanak*, a császári Kiotói Egyetem büntetőjogot előadó professzorának, számos publikációját betiltotta, az oktatási és kulturális

⁶ Hivatalos életrajzi adatait (Curriculum vitae and list of works of Prof. Satoshi Nishimoto) a következőkben külön említés nélkül hivatkozunk meg.

⁷ A toborzásnak azonban más módszerei is voltak. Példának okáért *Kanetomo Tanakat*, akiről később még lesz szó, először *joshuként* toborozták, nem sokkal később elbocsátották, majd ügynevezett különlegesen kiválasztott ösztöndíjasként újra felvették a Kiotói Egyetem jogi karára. Lásd IWANO, Wagakuni ni okeru hōshigaku no ayumi 282.

⁸ NISHIMOTO, Geruman-hō niokeru keiyaku seiritsu no hōshiki 141–151.

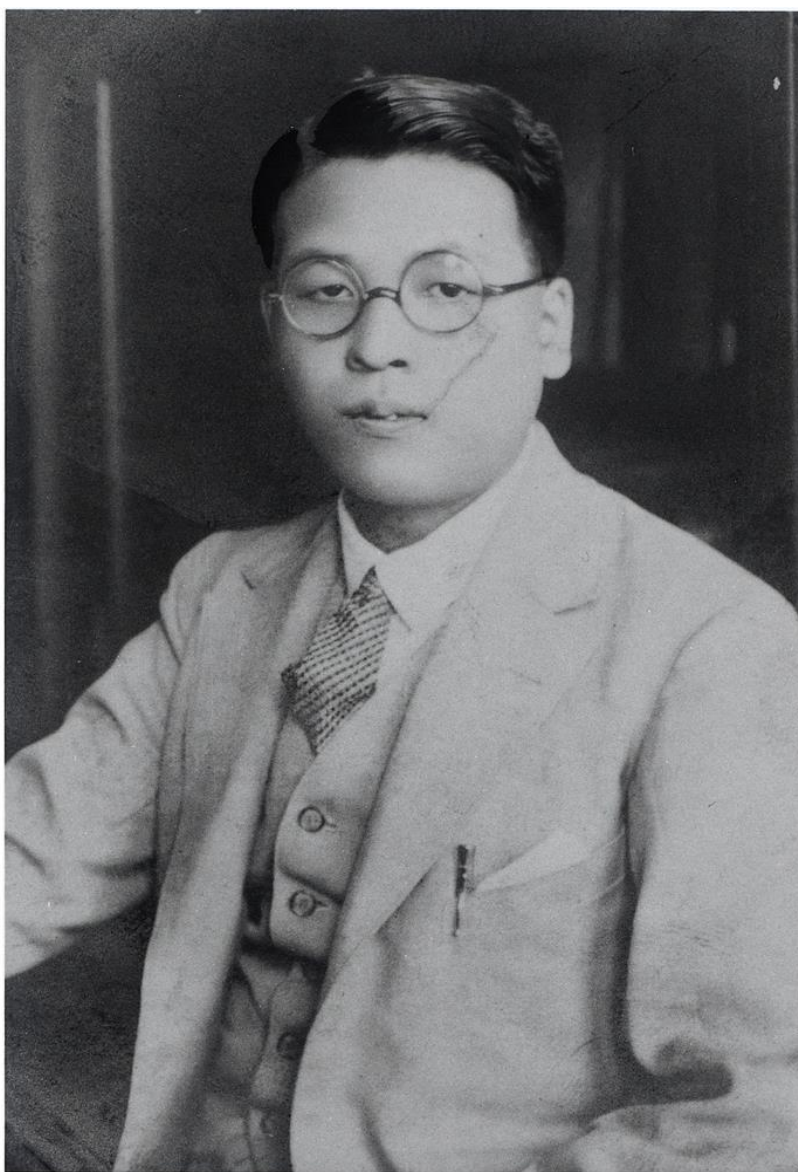
⁹ ZKUK 100. szám, 1929. április 29., 1.

¹⁰ „Hírek”, KLR 28-5., 180. Ezt követően *Nishimoto* docens 1932. október 24-től kezdődően hat alkalommal kapott felkérést rendkívüli előadás tartására.

¹¹ ZKUK 187. szám, 1933. szeptember 21., 1. *Nishimoto* volt a német alkotmányjog tantárgy előadója is.

¹² A japán egyetemek történetében ez az esemény újra és újra vitákat generál. Lásd NISHIYAMA, What was the Takigawa Affair? 51–74.; MATSUO, Takigawa jiken; ITO, Takigawa Yukitoshi; Kyoto University History Commission, Kyoto daigaku hyaku nen shi 374; MARSHALL, Academic Freedom and the Japanese Imperial University 147–157. Az ügy kibontakozása *Takigawa* Tokióban tartott előadásának köszönhető, melynek a tartalmát anarchistának minősítették. Ugyanakkor több igazságügyi tisztviselőt is letartóztattak kommunista nézeteik miatt. *Takigawa* viselkedése ellenérzéseket szült a kormánytagokban. A betiltásra hazaárulásnak tekintett tanaira, valamint házasságtörése hivatkozva került sor.

ügyekért felelős miniszter pedig felfüggesztette az állásából, ami nagyszabású tiltakozó kampányt váltott ki. Valamennyi oktató, beleértve az egyetem rendes professzorait is, felmondást nyújtott be.¹³ *Kuriu*, aki ekkor a nyugati jogtörténet megbízott oktatója volt, szintén a tiltakozás keretében mondta fel a jogviszonyát.¹⁴ Később néhányan, köztük *Nishimoto* is – a kar jóhírének a megőrzése érdekében – mégis a maradás mellett döntött, ami azt eredményezte, hogy ő lett a nyugati jogtörténet előadója.¹⁵ A jogi kar tehát megmaradt, de ez az esemény széthúzáshoz vezetett a kar oktatói között, és az ellenségeskedés hosszabb időn át, még a háborút követően is megmutatkozott.



1. kép: *Satoshi Nishimoto* (Forrás: Kiotói Egyetemi Levéltár)

Nishimoto több tanulmányt készített az európai látogatása előtti időszakban. Néhány vegyes műfajú írása részben könyvismertetés is volt. Műveihez nagymértékben használta fel az európai jogtörténészek munkáit, azaz önálló kutatásokra nem vállalkozott, és ezeket az írásokat

¹³ ZKUK különkiadás, 1933. május 27.; ZKUK 186. szám, 1933. augusztus 5., 2.

¹⁴ ZKUK különkiadás, 1933. május 27.

¹⁵ Mivel az érintettek visszaemlékezéseiben *Nishimoto*t ritkán említették, úgy tűnik, nem játszott jelentős szerepet a tiltakozásban.

tanulmánykötetbe fűzve is közzétette. Ez a nyugati jogtörténészként végzett kutatási tevékenység a korabeli tudományos elvárásoknak teljes mértékben megfelelt.

Pályafutása kezdeti éveiben a kamattal foglalkozott. *Risoku-hō no henssen* (A kamattal való változásai) című 1930-ban publikált tanulmányában a kamatszédre vonatkozó normákat vizsgálta a középkortól a kora újkorig, különös tekintettel a keresztény erkölcsstanra. A témáról több ízben is írt a kiotói jogi kar folyóiratában,¹⁶ majd ezeket a rövidebb műveket tanulmánykötetben is megjelentette 1937-ben *Risoku hōshi ron* (A kamattal történetéről) címmel, amely – az addigi európai kutatási eredmények bemutatásával és mélyreható értékelésével – igen kedvező fogadtatásra talált Japánban, ahol a nyugati jog története ebben az időszakban még éppen csak kibontakozóban volt.

Ezek után a germán korszak jogrendjének egyes elemeivel foglalkozott, többek között a tulajdon kérdésével a Lex Salicában, a dolgok fogalmával általában véve a germán jogban, a hűbéri rendszerrel, majd a germán társaság-fogalommal. A középkori városi jogot is kutatta: valószínűleg ő volt az első (jog)történész, aki Japánban bemutatta a „városi levegő szabaddá tesz”¹⁷ jogi tételt. Ismertette későbbi müncheni témavezetője, *Claudius Freiherr von Schwerin* tankönyvét,¹⁸ de *von Schwerin* hatása „A római jog recepciójának újbóli vizsgálata” című írásában is világosan felismerhető,¹⁹ melyben nem a középkor végén megfigyelhető jogátvitelre, hanem a római jog korábbi hatására fókuszált. *Nishimoto* vizsgálatai során arra jutott, hogy a germán jogot tiszta formájában az északi germán jogi kultúra őrizte meg leghosszabb ideig.²⁰

A fenti konkrét jogtörténeti témákon kívül *Nishimoto* életművében a nyugati jogtörténet-tudomány módszertanának kérdése is megjelent.²¹ *Petrascsek* nyomán²² úgy foglalt állást, hogy a jogtörténet és a jogpolitika azonos jellegű tudományok, mivel mindkettő változásainak folyamatában vizsgálja a jogot. Ebből a szemléletmódból fakadt az, hogy a jogtörténet-tudomány művelését a jogpolitika szolgálatának tekintette, ahogy ennek *Seiyō hōseishi kōgi* (Nyugati jogtörténeti előadások) című, 1936-ban Tokióban kiadott tankönyvében is kifejtette. A tankönyv két részből állt: az első, általános részben a germán, illetve a német jogforrásokat mutatta be, míg a második részben a német magánjogfejlődéssel foglalkozott. Ezt az szerkezetet azzal indokolta, hogy a modern japán jog túlnyomórészt a német jogot átvételén alapult, és a magánjog az, amelyet – a jogrend legősibb területeként – a legnagyobb rendezettséget mutatja fel. Összességében megállapítható, hogy tankönyve *Schröder*, *Brunner* és *von Schwerin* írásain alapult. Bár a mű megjelenését követően a szerző hangsúlyozta, hogy ő írta az első nyugati jogtörténeti tankönyvet Japánban, a társadalom- és gazdaságtörténészek igen kritikusan fogadták azt.²³

Amint az eddigiekből egyértelműen kitűnik, *Nishimoto* jogtörténeti kutatásait nagyban inspirálta *Claudius Freiherr von Schwerin* müncheni jogtörténész munkássága. Ezért egyértelmű volt

¹⁶ Írása 1945-ig szinte kizárólag a császári Kiotói Egyetem jogi karának a folyóiratában (*Hōgaku ronsō*=KLR) jelentek meg. Ilyen időkből, amikor csak néhány jogi szakfolyóirat létezett, fontos szerepük volt a császári egyetemek lapjainak. Ilyen volt például a *Kokka gakkai zasshi*, a Politikai és Társadalomtudományi Társaság folyóirata, amely 1887 óta császári Tokiói Egyetemen jelent meg, a *Hōgaku kyōkai zasshi*, a Jogtudományi Társaság folyóirata, amely 1884 óta ugyancsak a császári Tokiói Egyetemen jelent meg, a *Hōsei kenkyū*, ami 1931 óta a császári Kyūshū Egyetemen, valamint a jogi és politikatudományi kérdésekkel foglalkozó *Hōgaku*, ami 1932 óta a császári Tōhoku Egyetemen jelent meg. Ezek a szakfolyóiratok a jó híréket a mai napig megőrizték.

¹⁷ NISHIMOTO, Shifū jiyū no gensoku 31–55.

¹⁸ NISHIMOTO, V. Schwerin, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte 132–136.

¹⁹ NISHIMOTO, Rōma hō keiju no saikentō 29–57.

²⁰ NISHIMOTO, Rōma hō keiju no saikentō 57.

²¹ NISHIMOTO, Sieyō hōseishi kenkyū no hōhō ni tsuite 1–27.

²² NISHIMOTO, Sieyō hōseishi kenkyū no hōhō ni tsuite 11, 1. lábjegyzet. Lásd hozzá PETRASCHEK, System der Rechtsphilosophie 313.

²³ Lásd MIYASHITA recenzióját a *Kokumin keizai zasshi*, valamint NAKAYAMA recenzióját a *Shirin* hasábjain.

számára, hogy külföldi kutatóévei színhelyül Münchent válassza. 1936. november 9-én a japán oktatási és kulturális ügyekért felelős minisztérium úgy döntött, hogy *Nishimoto*t európai tanulmányútra küldi, melynek következtében a következő év áprilisában feleségével együtt útra kelt.²⁴ Jogtörténeti szemlélete ezt követően radikálisan megváltozott.

3. Nishimoto németországi kutatásai

3.1. Áttekintés

Bár *Nishimoto* külföldi kutatóévei alatt végzett tevékenységét hivatalosan nem dokumentálták, a tőle és ismerőseitől származó megnyilvánulások alapján mindez rekonstruálható. Feleségével valószínűleg Marseilleben léptek európai földre, majd innen utaztak Párizson keresztül Berlinbe. Ott ismerkedett meg Japán németországi nagykövetével, *Kintomo Mushanokōji* úrral.²⁵ A japán nagykövetség közvetítésével találkozhatott *Hans Frank* igazságügyért felelős miniszterrel. Később *Nishimoto* Münchenbe költözött. Ott a Német Jogtörténeti Tanszék akkori tanszékvezetőjének, *Claudius Freiherr von Schwerin*nek a támogatásával a német jogfejlődéssel foglalkozott, de két szemeszteren át rendszeresen látogatta *Karl Haushofer* előadásait és szemináriumait is, akit *Mushanokōji* közvetítésével ismert meg, sőt *Haushofer* az otthonába is meghívta.²⁶

Müncheni tartózkodása egy évig és nyolc hónapig tartott. Ez idő alatt *von Schwerin* segítségének köszönhetően részt vehetett a Német Jogtörténeti Konferenciáján, *Haushofer* közvetítésével pedig a Geopolitikai Konferencián. 1939-ben Franciaországon keresztül az USA-ba utazott, bejárta az amerikai kontinentet, majd így tért vissza Kiotóba 1939. június 18-án.²⁷

Kutatói tanulmányútja során saját szemszögből figyelte meg az európai országokat. Tagadhatatlan, hogy *Nishimoto* eszmecseréje a fent említett két professzorral nagy hatással volt további kutatásaira, ahogy erről később lesz még szó. A tudományos találkozókön kívül azonban volt egy még nagyobb esemény, amely meghatározó élmény volt a számára: találkozója a Führerrel.

3.2. Találkozás Adolf Hitlerrel

Nishimoto és *Hitler* találkozásáról két különböző beszámoló létezik. Az egyiket maga *Nishimoto*, a másikat pedig a barátja írta. Mindkét írás *Hitler Osteria Bavaria* nevű törzsvendéglőjét nevezi meg a találkozás helyszínéül. A két történet azonban némileg különbözik egymástól.

Nézzük először a barátja verzióját. *Ichisada Miyazaki*, aki akkoriban a japán oktatási és kulturális ügyekért felelős minisztérium megbízásából Franciaországban végzett kutatótevékenységét, meglátogatta *Nishimoto*t Münchenben, ahol a vendéglátó házaspárral az Osteria Bavaria egyik asztalánál foglalt helyet. Ugyanezen a napon *Hitler* Münchenbe és annak környékén tett látogatást, kedvenc éttermébe is betért. Mint minden érdeklődő, a japán vendégek

²⁴ Lásd a *The Asahi Shimbun* című napilap 1936. november 10-i tudósítását; valamint KLR 35-5, 189. A Meiji-restauráció óta a japán kormány számos fiatal tudóst küldött Európába és az USA-ba, hogy megismerjék az ottani legújabb fejleményeket. Minden tartózkodási költséget, valamint az oda- és visszaút költségeit a japán oktatási és kulturális ügyekért felelős minisztérium finanszírozta.

²⁵ *Kintomo Mushanokōji* ezt a tisztséget 1934-től töltötte be. Ő volt az, aki Japánt az antikomintern paktum aláírásakor képviselte 1936-ban.

²⁶ NISHIMOTO, Chiseigaku to sono hōhō 1–35, 33f.

²⁷ „Hírek”, KLR 41-1, 179.

is odasiettek, hogy lássák *Hitlert*. Szerencséjükre személyesen üdvözölhették őt, és még néhány szót is váltottak vele.²⁸

Nishimoto elbeszélése némileg másképp hangzik, ezért nyitott kérdés marad, hogy ugyanarról az eseményről van-e szó. Az ő beszámolója szerint törzsvendége volt a müncheni étteremnek, amely egyúttal a nemzetszocialista munkáspárt tagjai számára szimbolikus jelentőségű találkozóhelyeként volt ismert. Az étteremvezető közbenjárásának volt köszönhető, hogy tiszteletben álló vendégként *Nishimoto* és felesége lehetőséget kaptak egy külön teremben az audienciára. Hogy ezért kifejezze a köszönetét, még aznap ellátogatott a párt müncheni központjába, és erről a japán oktatási és kulturális ügyekért felelős minisztériumnak is beszámolt – áll *Nishimoto* feljegyzésében.²⁹

3.3. Két tanító

Nishimoto azonban nem csak *Adolf Hitlerrel* való találkozása révén került kapcsolatba az NSDAP-val, hanem a tanárai révén is, akiknek a „lábainál ült” és akik az NSDAP felé erős elkötelezettséget mutattak. *Claudius Freiherr von Schwerin* 1934 óta a nemzetszocialista jogászszövetség (*Bund Nationalsozialistischer Deutscher Juristen* – BNSDJ), valamint a nemzetszocialista jóléti társaság (*Nationalsozialistische Wohlfahrt* – NSV) tagja volt, mint ahogy 1935-ben a külföldön élő németek népszövetségéhez (*Volksbund für das Deutschtum im Ausland*) és a nemzetiszocialista diákok harci segélyező egyesületéhez (*Nationalsozialistischen Studentenkampfbilfē*) is csatlakozott. Ezek után az NSDAP-be 1937. május 1-jén lépett be.³⁰

Ami *Haushofert* illeti, már az NSDAP hivatalos megalakulását megelőzően is megérintette annak eszmeisége. 1919-ben találkozott *Rudolf Hess*-szel, akivel szoros barátságot kötött. Míg *Hess* csatlakozott a nemzetiszocialistákhoz, *Haushofer* nem szimpatizált *Hitlerrel*, távol tartotta magát tőle. A sikertelen *Kapp*-puccs után *Hitler* börtönbe került, ahol többek között *Haushofer* Japánról írt könyveit olvasgatta. Ezekből olyan inspirációt nyert, amelyeknek köszönhetően később, külpolitikai terveiben fontos szerepet szánt Japánnak.³¹ *Haushofer* ebben az időben maga is elutazott Japánba egy hivatalos ügynek köszönhetően, és Kiotóban is járt. Később több művet is írt Japánról, és ezeknek köszönhetően elismert Japán-szakértő lett. Különösen szoros kapcsolat fűzte a berlini japán nagykövetséghez, és ennek köszönhette azt, hogy egyre több japán tudós látogatta meg Münchenben. Ezek közé tartozott *Nishimoto* is: 1937. július 1-jén *Mushanokōji* nagykövet levélben kérte *Haushofert* arra, hogy *Nishimotot* támogassa.³²

Abban az időben *Haushofer* nagy tiszteletnek örvendett Japánban. Társalapítója és elnöke volt a kultúrpolitikai tevékenységet folytató Német Akadémiának (*Deutsche Akademie*), ami 1934 és 1937 között Münchenben működött. Mivel azonban a felesége fele részben zsidó származású volt, soha nem lépett be az NSDAP-ba. *Nishimoto* 1942-ben megjelent esszéjében megemlítette *Haushofer* asszonyt, aki jól értett japánul, és megjegyezte, hogy ő és férje jól vannak. Fiát, *Albrechtet* azonban bebörtönözték, mert 1944. július 20-án részt vett *Adolf Hitler* elleni merényletben, és a következő év április 24-én börtönében gyilkolták meg.³³ *Haushofer* és más családtagjai ugyanekkor a dachau

²⁸ MIJAZAKI, Meguriai 3.; MIJAZAKI, Hitorā tono meguriai 335–337.

²⁹ Minderről 1976-ban számolt be nagy büszkeséggel. NISHIMOTO, Hōshiron minpōgaku 3.

³⁰ SIMON, Schwerin, Claudius Freiherr von 77–79.

³¹ SPANG, Karl Haushofer Re-examined 139–157, itt különösen 144.

³² SPANG, Karl Haushofer und Japan 407., 177. lábjegyzet.

³³ MICHEL, Haushofer, Albrecht 120–121.

koncentrációs táborban raboskodtak.³⁴ *Nishimoto*nak németországi látogatása idején azonban bizonyára a leghalványabb fogalma sem volt ezekről a kényes családi körülményekről, hiszen hazatérése után maga is terjesztette a zsidókról szóló negatív kijelentéseket.

3.4. Európa és annak jogtörténete, ahogy azt *Nishimoto* megélte

Nishimoto 1937 májusától 1939 januárjáig, összesen 20 hónapig tartózkodott Németországban. Ottléte alatt a következő események tanúja volt Európában: megtörtént Ausztria Németországhoz való „csatolása” 1938 márciusában, majd ugyan ennek az évnek az őszén Szudéta-vidék bekebelezése a kristályéjszaka eseményei, a következő év márciusában pedig a felállították a Cseh-Morva Protektorátust, de *Nishimoto* tanulmányútja idején bontakozott ki a náci rezsím inváziós politikája és a zsidóüldözés is. Hogyan élte meg szemtanúként a korszak német jogtörténet-tudományának alakulását? Erről közvetlenül Japánba való visszatérése után a következőképpen vallott: „*Mostanra már a német jogtörténet-tudomány teljes összhangban van a nemzeti politikával. Ezért a nemzeti politikától eltérő német jogtörténet aligha képzelhető el. Mivel a Német Birodalom az NSDAP etnikai-nacionalista pártprogramjának megfelelően az egész német népet az országhatáron kívül egy fedél alá kívánja vonni, a politikai-földrajzi kutatás elengedhetetlen. A geopolitikai igényeket kielégítve és a pártprogramot teljes mértékben támogatva a jogtörténet-tudomány hallatlan mértékben előrébe került. Mivel ebben a helyzetben a jogtörténet összekapcsolódik a geopolitikával, az a tendencia figyelhető meg, hogy a jogtörténet eltér természetes kutatási területétől, nevezetesen a múlttól, és a kutatás a jelentőtől a jövőig tartó időszakra is kiterjed. (...) A németországi jogtörténetírás egyértelműen politikai-földrajzi tendenciákat mutat. Az idei márciusi ünnepek alatt (1939) például „a német Kelet kutatása” mottóval rendezték meg az össznémet jogtörténetész-találkozót.³⁵ A konferencia helyszíne a nemzetiszocialisták keleti előrenyomulásának stratégiai bázisa, Boroszló (Breslau) volt, elnöke pedig a müncheni professzor, von Schwerin. És éppen a jogtörténészek voltak azok, akik abban az évben és az azt megelőző évben tudományosan alátámasztották Csehszlovákia romba döntését. Ezt az eseményt azszal igazolták, hogy Csehország a középkorban Németországhoz tartozott. Ily módon a történelem hozzájárul a politikához, a jogtörténet a politikai programhoz, a német jogtörténet pedig a Német Birodalom politikájához. Ez a nemzetiszocialista Németország hírbéd tudományos és politikai irányzata.*”³⁶ Külföldi kutatóévének tapasztalata *Nishimoto* jogtörténeti szemléletmódját a későbbiekben jelentős mértékben formálta.

3.5. A japán jogtudomány változásai

Amíg *Nishimoto* külföldön tartózkodott, Japánban egyre inkább viharos időszak következett be, ahogyan ez már Németországban is megtörtént. Előbb 1937 júliusában a Marco Polo hídhöz kötődő incidens következtében Kína és Japán között totális háború bontakozott ki, majd 1938 novemberében meghirdették az „Új rend Kelet-Ázsiában” programot.

Ezek a politikai fejlemények természetesen a japán tudományos világot is megérintették. Japán vezető jogtudósai már az NSDAP hatalomra kerülésétől fogva tanulmányozták a náci rezsím politikai helyzetét és gazdaságpolitikáját. A *Nachisu no hōritsu* (A náci rezsím törvényei) című

³⁴ MÄRZ, Haushofer, Karl 121–122.

³⁵ Ezt a konferenciát valójában 1938-ban kellett volna megtartani, de 1939-re halasztották, majd a háború miatt elmaradt. Lásd hozzá STOLLEIS, Deutscher Rechtshistorikertag 990–992. hasáb. Mivel *Nishimoto* már januárban elhagyta Németországot, és Amerikába költözött, valószínűleg nem tudott arról, hogy az említett konferenciára nem került sor.

³⁶ NISHIMOTO, Hansu Furanku „Geruman hō” tekusuto oyobi honyaku 158–168, itt különösen 158.

tanulmánykötet, amelyet a neves polgárjogász, *Sakae Wagatsuma* szerkesztett, ilyen légkörben került az olvasóközönség elé 1934-ben. Beszédese az előszó sorai: „Megdöbbenő, hogy az új német rezsim ily nagy sebességgel kiterjedt jogalkotási tevékenységre volt képes, ráadásul jogtechnikai hibák nélkül. A nemzetiszocialista rendszer politikai programját kivétel nélkül a törvényes eszközökkel valósították meg. Ezért elengedhetetlen a náci törvényhozás átfogó ismerete ahhoz, hogy a rendszer politikáját megítéljük. És pontosan ebben a szellemben készült el kötetünk.”³⁷

Az 1939 és 1941 közötti években neves professzorok közreműködésével, a gazdasági és a politika élet jeles személyiségeinek a támogatását élvezve fordították le japán nyelvre a *Lammers és Pfuntner* szerkesztésében Berlinben 1939-ben kiadott *Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des nationalsozialistischen Staates* (A nemzetiszocialista állam alapjai, felépítése és gazdasági rendje) című sorozatot. A japán kiadáshoz az előszót *Fumimaro Konoe* miniszterelnök írta. A fordítással a cél az volt, hogy az Európában új rendet teremtő Németországot a fejlődő, „nagy kelet-ázsiai jóléti térség” megteremtésére törrő Japánnal összehasonlíthassák. Példa lehet erre, hogy a német mintát követve *Hidebaru Sonda* munkajogász 12 kötetes sorozatot jelentetett meg *Nihon kokka kagaku taikai* (A japán államtudomány rendszere) címmel, melyben három kötet (5-7.) a jogtudománnyal foglalkozott.³⁸

Mint látható, a náci rendszer jogtudománya nagy érdeklődést váltott ki egész Japánban, ahogy ez Kiotóban is megfigyelhető volt. Ennek illusztrálására az alábbiakban a *Hōgaku ronsō* (Kiotói Jogi Szemle) és a *Kyōto teikoku daigaku shimbun* (Császári Kiotói Egyetem Folyóirata) segítségével adható rövid áttekintés, mely alapján az 1940-es évek első felének légköre is kitapinthatóvá válik.

Éppen *Nishimoto* külföldi tartózkodása idején látogatott el *Otto Koellreutter* müncheni jogászprofesszor német-japán csereprogram keretében a császári Tokiói Egyetem jogi karára. Olyan látogatás volt ez, amelyre „minden japán közjogász régóta vágyott”.³⁹ *Koellreutter* 1939. február 25-én „A 20. század állama” címmel Kiotóban is tartott előadást a Német Kultúra Intézetében, majd ugyanebben a városban március 25-én „A tudomány szabadsága” címmel a Német-Japán Kulturális Társaságban.⁴⁰ A helyi jogi kar figyelmét *Koellreutter*nek „A nemzetiszocializmus és a német jog”, valamint „A nemzetiszocialista Németország funkcionális autonómiája” című előadásai is felkeltették.⁴¹ Ezeket később lefordították és közzétették a Kiotói Jogi Szemlében.⁴² *Koellreutter* ekkor még mindig hűséges támogatója volt a náci rendszernek. Kiotóban úgy mutatták be, mint „a nemzetiszocialista közjog kimagasló ismerőjét, miután ellenfele, *Carl Schmidt* 1936 körül kegyvesztetté vált”.

Japán oldalról a meghívás háttérében minden bizonnyal a náci rendszer jogtudománya iránti nagyfokú érdeklődés állhatott. *Satoru Kuroda*⁴³ nagy örömmel várta *Koellreutter* látogatását, aki egykori riválisához, *Carl Schmidthez* képest „száz százalékban nemzetiszocialistának volt mondható”.⁴⁴ A náci jogtudományának egyre növekvő befolyása azonban nem csak közjog területén, hanem a magánjogászok körében is megfigyelhető volt. *Bunjiro Ishida*, aki 1935 óta a polgári jog professzora

³⁷ SAKAE, Nachisu no hōritsu, Bevezető.

³⁸ A kötetben a Kiotói Egyetem két jogászprofesszora is szerepelt: *Kenji Maki*, a japán jogtörténet művelője, aki „Japán saját joga” címmel tartotta meg tudományos beszédét, valamint *Bunjiro Ishida* polgári jogász, aki „A kortárs tulajdonjog alapelveiről” szolt. Bár egy fejezetet a kínai jogtörténetről is tervbe vettek, a tokiói *Noboru Niida* „Kínai jogtörténet” című írása nem jelenhetett meg, hiszen a sorozat a nyugati jogtörténetet mutatta be.

³⁹ ZKUK 295. szám, 1939. május 5., 5.

⁴⁰ ZKUK 293. szám, 1939. március 5., 3.

⁴¹ ZKUK 295. szám, 1939. május 5., 5.; KLR 40-6, 144.

⁴² KOELLREUTTER, Nachisu doitsu ni okeru shokubun jichisei 1–14.

⁴³ *Kurodat* a háború után végleg menesztették a közszolgálatból.

⁴⁴ ZKUK 287. szám, 1938. november 5., 1. *Koellreutter* japán látogatása során tartott előadásait később lefordította és kiadta ŌGUSHI, Otto Koellreutter, Shin kokka kann.

volt, „a kortárs magánjogi tudományosság unikumaként” okozott szenzációt, és mint írták róla, „erőteljes kritikával viszonyult a korábbi magánjogi rendszerhez, és egy totalitárius rendszert propagált”.⁴⁵ 1939. október 26-án „Elmélkedések az új rendről” címmel tartott lángoló beszédében a francia forradalmat követően kialakult polgári társadalom „régí rendjének” eltörlésére szólított fel, és arra bátorította hallgatóságát, hogy totalitárius értelemben ne önmagáért (az individuum javára), hanem a közösségért éljen.⁴⁶

Hasonló tendencia a jogtörténészek körében is megfigyelhető volt. *Kenji Makin*ak, a japán jogtörténet professzorának munkásságára a *Kokoku-shikan*, a *Tenno*-központú történelemszemlélet nyomta rá a bélyegét. A kari tanács ebben az időszakban szűkítette több tantárgy tematikáját, és „gyakorlati szempontokra” hivatkozva felállította a *Tōyō hōseishū*t, a Keleti Jogtörténeti Tanszéke, mint a kelet-ázsiai tanulmányok megtestesítőjét.⁴⁷ *Kingo Kobayakawa* pedig, aki addig a japán jogtörténettel foglalkozott, 1941-től a kínai jogtörténet oktatását végezte.

3.6. Nishimoto tevékenysége a hazatérését követően Japán kapitulációjáig

Nishimoto jó két év elteltével, 1939. június 15-én érkezett haza. Három nappal azután, hogy Yokohama kikötőjébe japán földre lépett,⁴⁸ már visszatért az egyetemre is.⁴⁹ Közvetlenül ez után interjú adott az egyetemi újságnak, ahol az európai hangulatról beszélt, különösen pedig a németek Japánhoz való hozzáállásának megváltozásáról.⁵⁰ A tudomány helyzetéről nem esett szó.

Nishimoto, aki az újságok szerint „ígéretes tudósa volt a tehetséghiánytól még mindig szenvedő Japán tudományos életnek”, 1940. március 30-án kapta meg rendes egyetemi tanári kinevezését.⁵¹ Kortársa, Hogy mennyire szakemberhiány mutatkozott a nyugati jogtörténet művelése tekintetében és milyen hangulat volt a meghatározó, az *Keikichi Hadara* szavaiból is kiderült: *Hadara* négy személyt nevezett csak meg e tudományág képviselőjeként: *Takeo Kuriut* Tōhokuból, *Masabata Kubot* Tokióból, *Masayasu Kanazawat* a Waseda Egyetemről és végezetül *Nishimotot*.⁵² *Nishimoto*val kapcsolatban *Hadara* felsorolta főbb műveit, mint a nyugati jogtörténettel foglalkozó tankönyvét (1936) és a kamatjog fejlődésével foglalkozó írását (1937), de ugyanakkor egyértelműen kifejezésre juttatta azt az elvárást is, hogy *Nishimoto* az új generációhoz tartozó jogtörténészekhez (*Kanazawa*, *Kubo*) hasonlóan forrásközpontúan kutatótást folytasson.

Nishimoto 1939 után jogtörténeti tanulmányokat igazából már nem is írt. Ehelyett inkább aktuális politikai kérdésekkel foglalkozott. Ha tett is hagyományos jogtörténeti utalásokat, azok csak arra szolgáltak, hogy tudományos támogatást adjon a nemzetiszocialista célkitűzésekhez. Az alábbiakban a hazatérése utáni műveit tartalmuk szerint csoportosítjuk.

⁴⁵ ZKUK 296. szám, 1939. május 20., 1.

⁴⁶ ZKUK 304. szám, 1939. november 5., 5.

⁴⁷ ZKUK 309. szám, 1940. február 5. Ezzel egyidőben négy új tantárgyat vettek fel a tanrendbe: az üzleti jogot, az iparirányítási jogot, a szociális jogot és egy filozófiai bevezető kurzust.

⁴⁸ Asahi Shimbun, 1939. június 15., reggeli kiadás, 2.

⁴⁹ KLR 41–1, 179.

⁵⁰ ZKUK 299. szám, 1939. július 14., 1. *Nishimoto* a következőképpen elemezte a helyzetet: korábban a német állam jó kapcsolatokat ápolt a Kínai Köztársasággal. Miután azonban *Hitler* a Reichstagban 1938 februárjában úgy nyilatkozott, hogy Japán segítsége elengedhetetlen a Szovjetunió legyőzéséhez, megváltozott a Kínával szembeni politika. A Cseh-Morva Protektorátus felállítását követően a német vezetés felismerte, hogy milyen hasznos lehet Japán, és a japán nép bizalma is ugrásszerűen megnőtt a náci rendszer iránt.

⁵¹ ZKUK 311. szám, 1940. április 2., 1.

⁵² HADARA, Waga kuni ni okeru gaikoku hōshigaku no hattatsu 294–307. *Kubo* a háború után feljegyzett emlékirataiban azt írta, hogy akkoriban a szűkebb értelemben vett nyugati jogtörténetnek (a római jog művelőit figyelmen kívül hagyva) mindössze három kutatója volt, *Kanazawa*, *Nishimoto* és ő maga, mivel *Kuriu* már korábban elhunyt. Lásd KUBO, Seiō hōshigaku no tenbō 53–80., itt 59.

3.6.1. A német tudományos élettel foglalkozó írások

Külföldi kutatóéveinek első tudományos gyümölcse a német jogtörténet-tudomány állásáról szóló beszámoló, a *Hansu Furanku, Geruman-hō. Tekusuto oyobi honyaku* című mű volt, amely a KLR-ben jelent meg.⁵³ Ahogy már szóba került, *Nishimoto* szemtanúja lehetett annak, hogy a német jogtörténeti szemléletmód az említett időszakban meglehetősen összhangba került a politikával, és a kutatások során nagy jelentőséget tulajdonítanak a geopolitikai helyzetnek. A történeti kutatásoknak olyan virágkora volt ez, amelyet korábban még nem lehetett tapasztalni. *Nishimoto* korábbi tudományos meggyőződését mindez csak megerősítette. Szerinte a jogpolitika, pontosabban a törvényhozás tana a jogtörténeti eredmények tükörképe volt, és ezzel a nézetrel a német jogtörténet-tudomány nyilvánvalóan teljes mértékben egyetértett.⁵⁴ A *Hans Frank* vezetésével létrehozott művet *Nishimoto* úgy méltatta, mint ami létrejöttét „a náci rendszer korszellemének köszönheti”. Ugyanakkor jogtörténeti szempontból nagyra értékelte *von Schwerin* közreműködését is. Persze előfordultak közte és a politikusok között nézeteltérések is, melyek okát *Nishimoto* abban a „*túlzott visszafogottságban*” látta, ahogy *von Schwerin* a politikai közegben viselkedett.

Nishimoto beszámolt a Német Jogi Akadémia (*Akademie für Deutsches Recht*) alapításáról és annak céljáról, valamint tudományos tevékenységéről is, amelyet igen nagyra értékelt.⁵⁵ Rámutatott arra, hogy a középkori jog kutatása nagy intenzitással folyt Németországban, míg a római jogi elemzések célja csak a germán jog tisztaságának feltárása volt. Hogy miért nem teljesen álltak le a római jogi kutatásokkal, annak oka a germán jog rendszerezettségének csekély voltában rejlett. Ezt a rendezettséget a római jogi fogalmak és kategóriák segítségével igyekeztek megteremteni. Ezt a módszert *Nishimoto* analóg módon a japán viszonyok tekintetében is alkalmazta: mivel Kelet-Ázsiában a nyugati jog számos eleme megtalálható, a „*kelet-ázsiai új rend kialakítása*” szükségessé teszi a nyugati jog átfogó vizsgálatát, hasonlóan ahhoz, ahogy Németországban is eszközjelleggel fordultak a korszakban a római joghoz.⁵⁶

A Japánba való hazatérést követő első tanulmány mondanivalója mindössze ennyi volt. Mindezek alapján nem igen lehet figyelmen kívül hagyni azt a teljes változást, ami *Nishimoto* motivációját tekintve a németországi tartózkodás után bekövetkezett, az NSDAP iránti rajongása pedig a további kutatásaira is rányomta a bélyegét.

3.6.2. A zsidóságról

Nishimoto második tanulmánya a hazatérését követően közel 90 oldalnyi terjedelemben a „*Zsidóság jogtörténeti vizsgálata*” címmel jelent meg.⁵⁷ A hét fejezetből álló mű az első fejezetben a zsidók jogi, vallási és gazdasági helyzetével, valamint sajátosságaival foglalkozott, megállapításait földrajzi értelemben az egész földre kiterjesztve. Ezután a zsidóság történetét foglalta össze az ókortól a

⁵³ NISHIMOTO, Hansu Furanku „Geruman hō” tekusuto oyobi honyaku.

⁵⁴ NISHIMOTO, Hansu Furanku „Geruman hō” tekusuto oyobi honyaku 338. A szerző szerint a jogtörténet tanulmányozása a dolgok természeténél fogva alapvetően nacionalista, ezért valójában nem más, mint az állam politikája. Lásd ugyanitt 340.

⁵⁵ NISHIMOTO, Hansu Furanku „Geruman hō” tekusuto oyobi honyaku 163.

⁵⁶ NISHIMOTO, Hansu Furanku „Geruman hō” tekusuto oyobi honyaku 340.

⁵⁷ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 39–74. és 101–152. A továbbiakban a zsidók kelet-ázsiai helyzetével csak annyiban foglalkozunk, amennyiben az *Nishimoto* gondolatmenetének az értelmezéséhez szükséges. Lásd a témáról többek között BANDŌ, Nihon no yudaya-jin seisaku; MARUYAMA, Taiheiyo sensō to shanghai no yudaya nanmin; SEKINE, Nihon senryō ka no Shanghai yudaya-jin gettō; MAUL, Warum Japan keine Juden verfolgte; MEDZINI, Under the Shadow of the Rising Sun.

modern korig, különös tekintettel a zsidók jogállásának alakulására (II-V. fejezetek), méghozzá azzal a szándékkal, hogy hasznos tanácsokat szolgáljon a zsidókkal való bánásmódra vonatkozó intézkedések jövőbeli kidolgozásához.⁵⁸

A VI. fejezet a zsidók helyzetét mutatta be a háború alatti évek Európájában, melynek kapcsán részletesen kifejtette az NSDAP faji programját. Úgy értékelte mindezt, hogy az európai zsidók üldözése az olaszországi és németországi zsidóellenes politika következménye. Mivel az európai országok megtagadták a zsidó menekültek befogadását, nagy számban özönlöttek Kelet-Ázsiába, különösen „*Kelet-Ázsia Jeruzsálemébe*”, Sanghajba. Emiatt foglalkoztatta az a kérdés, hogy Japánnak, amely épp a „*kelet-ázsiai új rend*” megalkotásán dolgozik, hogyan kellene kezelnie a zsidókat érintő ügyeket.⁵⁹

Japán éppen felügyelete alá helyezte „*a kínai kontinenst*” – folytatta *Nishimoto* a gondolatmenetét. Valójában Japán megtagadhatná a zsidók beutazását, mivel köztudottan veszélyes hontalan személyekként kell rájuk tekinteni. Viszont Japán kegyelméből és irgalmasságából továbbra is beutazhatnak. Ennek a kegyes bánásmódnak megvan azonban a maga oka: a zsidó pénzügyi tőke pozitív hatással lehetne a kínai gazdaságra. A zsidókkal szembeni nagylelkű bánásmód Japán nemzetközi pozíciója szempontjából is nagyon fontos szerepet játszott. Különösen igaz volt ez Japán és a „*zsidók paradicsomának*” tekintett USA tekintetében. Amerika Japán ellenes érülete csak akkor csillapodott, amikor az USA elismerte, hogy Japán zsidókkal szembeni toleráns politikát folytat. 1939 augusztusától azonban már itt is megtiltották az újabb menekültek beutazását, mivel már az eddig érkezettek száma is meghaladta a Sanghaji Nemzetközi Menekülttábor befogadóképességét. Mivel azonban zsidó népesség már régóta létezett Kínában, így például Harbinban,⁶⁰ Japánnak továbbra is foglalkoznia kellett ezzel a kérdéssel.

A fent leírt helyzet vonatkozásában *Nishimoto* javaslatokat is tett. Véleménye szerint a Japánban folyó nyugati jogtörténeti kutatások nem voltak még olyan szinten, hogy kielégítő információt nyújthassanak a tudomány és a gazdaság számára. Ezért ajánlatosnak tartotta a zsidó népességre vonatkozó kutatások kiszélesítését, beleértve a jogtörténeti kutatásokat is, ahogy ez Németországban vagy Amerikában is jellemző volt.⁶¹

Ezután áttért a jogalkotás kérdéskörére, és rámutatott arra, hogy Japán nem kerülheti el a döntést arról, hogy milyen bánásmódban részesíti zsidó lakosait.⁶² Mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, folytatta a gondolatmenetet, hogy a zsidóktól milyen „veszély” származik. A veszélyt ő a „zsidók hontalanságában” látta, abban, hogy saját államuk nincs, viszont nagymértékű pénzügyi tőkével rendelkeznek. Ezzel ravaszságuk révén uralják a gazdaságot, ezáltal pedig veszélyeztetik az államot. Következtetése az volt, hogy e veszély teljes tudatában Japánnak megfelelő jogalkotói lépéseket kell eszközölni.⁶³

Nishimoto bemutatta „*A zsidókkal való bánásmód irányelvei*” című tervezetét is. Mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy Japánnak meg kell védenie a kelet-ázsiai zsidók életét és tulajdonát. Ezen kijelentését azonban nem humanitárius elgondolkodás motiválta, hanem az a politikai stratégiai, hogy a „*zsidók paradicsomának*” tekintett USA Japán-politikáján enyhítsenek.⁶⁴ Másrészt úgy vélte,

⁵⁸ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 50.

⁵⁹ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 137.

⁶⁰ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 134f. Harbinban szilárd zsidó közösség volt, és 1937-ben ebben a városban rendezték meg először a Távolsági Zsidó Közösségek Kongresszusát.

⁶¹ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 136.

⁶² NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 137.

⁶³ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 137ff.

⁶⁴ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 144ff.

hogy szigorú szabályozásokra van szükség a zsidókkal szemben. Ehhez elengedhetetlen szerinte, hogy a rendőrök „*alapvető ismeretekkel*” rendelkezzenek a zsidókról. Kifejtette, milyen módon lehet megkülönböztetni a zsidókat a többi embertől. Olyan jellemzőkre hivatkozott, mint a megjelenés, a nyelvtudás, a viselkedés, a foglalkozás, az utónév és a vezetéknev, ezeknél a stigmatizáló elemeknél a széles körben elterjedt és megalapozatlan pusztá közhiedelmek szintjét nem meghaladva. Annak érdekében, hogy a zsidók gazdasági dominanciáját a kínai kontinensen ellenőrizni lehessen, *Nishimoto* egy manipulált valutarendszer bevezetését is szorgalmazta.⁶⁵ Végezetül még egyszer hangsúlyozta, hogy az a hozzáállás, amelyet Japán a zsidó néppel szemben tanúsít, nagy hatással van az amerikai közvéleményre. Ezért a zsidók jólétének és anyagi javaiknak a biztosítása lenne a legokosabb és a legegyszerűbb módja annak, hogy az USA barátságos hozzáállása Japánhoz megmaradjon.⁶⁶

Nishimoto szándéka a tanulmányával az volt, hogy a japánoknak bemutassa a zsidó nép sajátosságait, hiszen – érintkezési pontok hiányában – a legtöbb japánnak lényegében fogalma sem volt erről. *Nishimoto* jogtörténeti írást szándékozott készíteni, a tanulmányhoz használt „források” azonban sokkal inkább csak az akkoriban elterjedt antiszemita nézetek ismétlései voltak.⁶⁷ A zsidók hasznosságának hangsúlyozása a nemzetközi szinten „tárgyalási aduásként” és a kontinentális tőkegazdaság előmozdítójaként lényegében megfelelt annak, ami a korszakban a zsidósággal foglalkozó szakemberek körében elterjedt volt. Tanulmánya nagyrészt az álnevet viselő *Kjyō Utsunomiya* könyvén alapult:⁶⁸ *Koreshige Inuzuka*, ahogy valójában hívták, a japán Császári Haditengerészet egyik tisztje volt. Érdeklődésének központjában az úgynevezett *Fugu*-terv, a zsidók migrációjával foglalkozó elképzelés állt.⁶⁹ Álneven írt antiszemita cikkei a *Kokusai seikei gakkei*, a Nemzetközi Gazdaságpolitikai Kutatás elvezetésű, részben állami intézet lapjában jelentek meg, amely a zsidósággal kapcsolatos kutatásokra specializálódott. Említésre méltó *Nishimoto* tanulmányának az értékelésekor végezetül az is, hogy abban az időben számos antiszemita írást adtak ki Japánban, és ezek a „*Kelet-ázsiai Jogrendszer Szemináriumban*”, amely a professzor intézetéhez tartozott, nagy részt megtalálhatók voltak.⁷⁰

3.6.3. Totalitarizmus

Nishimoto egyik 1940-ben megjelent írása azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy „*milyen módon kell alakítani a jogrendszert, ha az új politikai világméretet az új vezetési elvhez kívánják igazítani*”.⁷¹ Véleménye szerint akkor, ha a fennálló rendszerben egyelőre nem ismert rendszert igyekeznek a fennállónak az intézményrendszerére alapítva és azt felhasználva létrehozni, akkor az ehhez használt eszközt „*legális forradalomnak*” lehet nevezni. *Nishimoto* szerint ilyen reformáció volt az, amikor a náci

⁶⁵ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 146ff. *Nishimoto* szingapúri tartózkodása után 1937 májusában emlékiratot írt a látogatásáról. Akkoriban ez a városállam még angol uralom alatt állt. Megemlítette, hogy egy boltban az eladónő nagyon rosszul bánt vele, mire megkérdezte tőle, honnan származik. Bár a nő ausztrálnak vallotta magát, megjegyezte, hogy a külseje alapján zsidónak gondolná. ZKUK, 344. szám, 1942. március 5., 3.

⁶⁶ NISHIMOTO, Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū 152.

⁶⁷ A „zsidó veszélyről” alkotott véleményét erősen befolyásolták az akkoriban elterjedt összeesküvés-elméletek, többek között „*A cion bölseinek jegyzőkönyve*” című antiszemita pamflet. Az 1930-as években uralkodó antiszemita gondolkodásról Japánban lásd MARUYAMA, 1930 nendai ni okeru nihon no han yudaya shugi 411–438, melyhez angol nyelvű összefoglalót is csatoltak (544–545).

⁶⁸ UTSUNOMIYA, Yudaya mondai to nihon.

⁶⁹ TOKAYER – SWARTZ, The Untold Story of the Japanese and the Jews during World War II.

⁷⁰ Lásd továbbá NISHIMOTO, Tōa to yudayajin mondai. Kyōeiken kensetsu ni okeru ichi kadai 2.

⁷¹ NISHIMOTO, Gōhō teki kaikaku 1–13.

rendszer a liberalizmusból etatizmust épített ki. Ezt a típusú reformot azért tekintette hatékonynak és konstruktívnak, mert nem volt szükséges hozzá a régi rendszer lerombolása.

A legális forradalom történelmi példájaként a feudális jogrend és a városi jog kialakulását hozta fel, és ezzel hasonlította össze a náci rendszer kibontakozását. *Nishimoto* rámutatott, hogy az NSDAP a hatalom kisajátítását az alkotmányos rend adta lehetőségekkel élve valósította meg, és ez olyan eredménnyel járt, amire a régi rend létrehozói nem is számítottak. Illegális eszközökről szó sem volt, sőt a párt a programja megvalósításakor mindig a valós politikai helyzethez igazodott. Értékelése szerint az ilyen „*legális forradalom*” pozitív jelenség, és a tudománynak azt támogatnia kell a maga eszközeivel.

1941-től kezdve egy sor hasonló tartalmú tanulmányt publikált a professzor, amelyek részleteire itt nem szükséges kitérni.⁷² Ezek közös vonása volt, hogy első pillantásra tipikus jogtörténeti írásnak tűntek, de valójában szerzőjük arra törekedett, hogy a totalitárius berendezkedést középkori előzményekre vezesse vissza.

Nishimoto elkötelezettsége a totális állam irányába a japán politikai élet tényleges változásaival magyarázható, melynek a szelleméhez ő nagyon is jól tudott alkalmazkodni. 1942-ben a „*Diákok a háború alatt*” című cikksorozatba készített egy írást. Ebben többek között azt állította, hogy a német egyetemek a zsidó származású tudósok elűzése következtében nem hanyatlani kezdtek, ahogy ezt széleskörben feltételezték, hanem éppen ellenkezőleg, fellendülést mutattak. Méltatta a hazájukért kiálló német diákokat, kiemelte *Hitler* nagyságát, és nagyra értékelte a német tudományos közösséget, amely támogatta őt. Végezetül kifejezte teljes meggyőződését a Harmadik Birodalom végső győzelméről.⁷³

3.6.4. Geopolitika

Mint fentebb említettük, *Nishimoto* részt vett *Haushofer* egyetemi előadásán is a németországi tartózkodása idején. Hazatérését követően geopolitikai munkába kezdett: „*A Csendes-óceán problémái*” című tanulmánya 1941-ben a császári Kiotói Egyetem folyóiratában jelent meg,⁷⁴ majd 1942-ben a Kiotói Jogi Szemlében publikálta a „*Geopolitika és annak módszerei*” című írását.⁷⁵ Úgy vélte, hogy a geopolitikai jelenségek kulturális természetűek, és ezért történeti vizsgálatot igényelnek. Ilyen megközelítéssel hasonlította össze az úgynevezett Nagy-Kelet-Ázsiai Jóléti Szféra kiépítésének folyamatát a németországi „*Új Európai Rend*” elképzelés megvalósításával. *Nishimoto* gondolkodásmódjában tehát a geopolitika és a jogtörténeti kutatás szorosan összekapcsolódott.

Érdekes, hogy a tanulmánya végén, a 171. oldaltól „*a geopolitika előfutárait*” is bemutatta. Míg *Friedrich Ratzel* (1844–1904) munkásságát nem tartotta nagyra, mivel geopolitikai eredményeinek összefoglalásával még adós maradt, addig két olyan geopolitikust is megnevezett, akik müncheni tartózkodása alatt nagyon aktívak voltak: az egyik a nagy teoretikus, *Haushofer*, a másik pedig a gyakorlat embere, *Hitler*. Őt nem csak a legmelegebb szavakkal dicsérte, hanem antiszemita nézeteivel is egyetértett.

⁷² NISHIMOTO, Chūsei nōmini no hōritsu jō no chū 1–32.; NISHIMOTO, Toshi jiyūshugi no hihan 1–23; NISHIMOTO, Geruman no zentaishugi shakaisoshiki 1–25.

⁷³ ZKUK 342. szám, 1942. január 20., 1.

⁷⁴ NISHIMOTO, Probleme um den Pazifik. Pazifik aus dem politgeographischen Gesichtspunkt betrachtet 2. Lásd hozzá SPANG *Haushofer und Japan* 660. (31. jegyzet). A szerző rámutatott arra, hogy megírja ezeket a cikkeket. *Haushofer* előtt megígérte, hogy megírja ezeket a cikkeket.

⁷⁵ NISHIMOTO, Chiseigaku to sono hōhō 1–35.

Ebben az időszakban a *Haushofer*-féle geopolitika virágkorát élte Japánban. Több geopolitikai tudományos munkacsoport is működött Tokióban, de a császári Kiotói Egyetemen is volt egy hasonló csoport. *Nishimoto* nem tartozott ugyan ehhez, de írásaival igyekezett a jogtörténetéhez kapcsolódó geopolitikáját népszerűsíteni.⁷⁶ Antiszemita beállítottsága valószínűleg az ilyen irányú érdeklődésével függött össze. Ezzel *Nishimoto* a jogtörténetet, mint történeti tudományt, az aktuális politikai helyzetre vonatkozó gyakorlati tudománnyá alakította át.

3.6.5. Valláspolitika

A Marco Polo hídnál történt incidens óta japán professzorok rendszeresen megfordultak Kínában azzal a céllal, hogy ebben a kritikus korszakban formálják a tudományos életet és az állami programot szolgáló tudományos nézeteket erősítsék. *Nishimoto* 1940 júliusának végétől egy hónapra Mandzsúriába utazott, hogy tanulmányozza a vallás és a politika kapcsolatát.⁷⁷ A terepkutatás eredményét később a Kiotói Jogi Szemlében publikálta.⁷⁸

Nishimoto 1943-ban a muszlimok közötti politikai változásokkal is foglalkozott,⁷⁹ bár nem az iszlám szakértője, hanem a nyugati jogtörténet szakavatott kutatója volt. Akkoriban azonban a „Nagy-Kelet-Ázsiai Jóléti Térség” kiépítése erőteljesen folyt, ami az iszlámmal kapcsolatos kutatásokat is fellendítette Japánban.⁸⁰ *Nishimoto* azonban a zsidókérdéssel kapcsolatosan foglalkozott az iszlámmal. Úgy vélte, célszerű iszlám-kutatásokat folytatni, mivel „a Nagy-Kelet-Ázsiai Jóléti Térségnek” nagyszámú iszlám vallású lakója van. De volt egy másik oka is ennek a hozzáállásnak: a muszlimokra úgy tekintett, mint aki Japán szövetségeseivé válhatnak. A központi hatalmakat, Németországot és Olaszországot, összekötötték az iszlám világgal a zsidóellenes nézetek, és hogy ez a baráti kapcsolat fenntartható legyen, szükségesnek mutatkozott az, hogy az iszlámról szóló információk terjedjenek a lakosság körében.

3.7. A háború utáni évek

Japán 1943 óta totális háborút vívott. Ez év októberében megkezdtek a diákok behívását katonai vagy munkaszolgálatra a gyárakba, ami az egyetemi életet is kerékbe törte. A jogi karokon is akadozott az oktatás, és az előadások értelemeszerűen csak azok számára voltak elérhetőek, akiket egészségügyi okokból nem lehetett katonai vagy gyári szolgálatra behívni. A behívottak száma az

⁷⁶Az 1930-as évek utáni magdeburgi jog vizsgálata jól példázza a geopolitika és a jogtörténet közötti kapcsolatot. Lásd MARKMANN, Zur Geopolitik des Magdeburger Rechts 384–393. *Markmann* egy geopolitikai intézet létrehozását tervezte, és felvette a kapcsolatot *Haushofer*rel. Vö. SPANG, *Haushofer és Japán* 260. (31. jegyzet). *Haushofer* japán ismeretségi köréhez tartozott *Junyū Kitayama* is, aki akkoriban vezető szerepet játszott a német-japán kulturális csereprogramban. *Kitayama* révén *Markmann* a kiotói egyetem jogi karának, számos művet adományozott a magdeburgi jogról. Ez a téma azonban *Nishimoto* érdeklődését nem keltette fel. *Kitayama*ról lásd KOLTERMANN, *Der Untergang des Dritten Reiches im Spiegel der deutsch-japanischen Kulturbewegung* 18. (8. jegyzet); OGAWA, *Ōshū ni okeru senzen no nihongo kōza* 181ff.

⁷⁷ZKUK, 316. szám, 1940. július 5., 1.

⁷⁸NISHIMOTO, *Manshū-koku shūkyō-ron* 1–31. Itt a szerző a mandzsúriai fő vallásokkal foglalkozott, illetve utalt a judaizmus fokozott szabályozására. NISHIMOTO, *Rama kaikaku* 1–34. Ebben a tanulmányban a tibeti buddhizmus bemutatására vállalkozott.

⁷⁹NISHIMOTO, *Kaikyōto no seijiteki dōkō* 229–271.

⁸⁰Ekkor állították fel a Kiotói Egyetem jogi karán *Toa hōsei kenkyū-shitsut*, azaz Kelet-Ázsiai Jogi és Politikai Szemináriumot. Ez a szeminárium a tág értelemben vett Nagy-Kelet-Ázsiai Jóléti Térséghez megteremtéséhez kívánt tudományos eszközökkel hozzájárulni. A szeminárium terjedelmes könyvgyűjteményekkel rendelkezett az iszlám témájában.

oktatók körében is fokozatosan növekedett,⁸¹ és ennek következtében az 1944 novemberi lapszámmal a Kiotói Jogi Szemle megszűnt.⁸² Japán 1945. augusztus 15-én kapitulált, ami számára a háború végét jelentette.

Az kiotói jogi fakultás újjáépítésével visszatértek a professzorok, akiket az úgynevezett *Kyōdai*-ügy következtében bocsátottak el. Ugyanekkor nyolc professzor, akik a háború alatt is aktívak maradtak, most lemondtak a katedrájukról.⁸³ Megkezdődött a tisztogatás is, amely során többek között *Nishimoto* is megfosztották az állásától.⁸⁴ *Nishimoto* ezért 1946-tól ügyvédként dolgozott.

A főparancsnokság (GHQ = *General Headquarters*) által irányított tisztogatás a közhivatalokból való kizárást jelentette azok esetében, akik bizonyos szervezetekben töltöttek be tisztséget, illetve akik militarista vagy ultranacionalista írók, újságírók vagy tudósok voltak. *Nishimoto*t ilyen tudósnek tekintették, ezért menesztették az állásából,⁸⁵ bár ő a vádat megalapozatlan tartotta.⁸⁶ 1952-ben menesztését visszavonták, és ugyanennek az évnek az áprilisában az 1950-ben magánegyetemként felállított Kinki Egyetem jogi karának oktatója lett az oszakai prefekturátusban.

Az 1949. évi felsőoktatási reformnak köszönhetően az egyetemek száma robbanásszerűen megnőtt. Ennek volt köszönhető az, hogy *Nishimoto* hamarosan meghívást kapott az egyik újonnan alapított, magánkézben lévő intézmény, a Meijō Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Karára. Professzortársai között hozzá hasonlóan több olyan személy is volt, akit korábban menesztettek.⁸⁷ Bár ismét katedrához jutott, említésre méltó tudományos teljesítményt jogtörténészként ekkortól kezdve nem hagyott maga után. Lelkesen írt a kari folyóiratba, viszont legtöbb írásában aktuális politikai kérdésekkel vagy a jogtörténet-szerű témákkal foglalkozott úgy, azonban a kellő tudományos megalapozottság hiányzott, vagy elavult nézeteken nyugodott.⁸⁸ *Nishimoto* 1955-ben Kwansai Gakuin Egyetemen kapott tudományos címet,⁸⁹ melynek elnyerésére érdekes módon 1937-ben publikált *Risoku hōshi ron* című könyvét nyújtotta be.⁹⁰

A második világháború alapították meg a *Hōseishi-gakkaï*t, azaz a Japán Jogtörténeti Társaságot. *Nishimoto* nem volt tagja ennek a társaságnak, mert akkoriban még el volt tiltva a közszolgálatától. Később azonban csatlakozott ehhez az egyesülethez, de az a szakmai hírnév, amelyet jogtörténészként szerzett, addigra már a múlté lett. Az utánpótlásnevelés feladatát Japánban elsősorban neves állami egyetemek, másodsorban néhány, még a háború vége előtt alapított magánegyetem látta el. *Nishimoto* életének ebben a szakaszában távol állt ezektől a neves egyetemektől. Ennek megfelelően nem hagyott tanítványt maga után, aki továbbítte volna

⁸¹ KLR 51-1/2, 85.

⁸² A folyóirat 1946 júliusában indult újra. Lásd KLR 52-1, 64.

⁸³ Lásd a fenti 12. lábjegyzetet.

⁸⁴ A Kiotói Egyetem 100 éve (11. jegyzet), Források, II, Kiotó 2000, 494. és azt követő oldalak.

⁸⁵ Sōri-chō kanbō kansa-ka (szerk.), *Kōshoku tsuihō kakusho. Gaitō-sha meibo* (A közhivatalokból kizártak katalógusa), Tokió 1948, 437, 2. sz.

⁸⁶ NISHIMOTO, *Hōshi ron minpō-gaku* 3.

⁸⁷ *Toyo'o Ōgushit*, aki *Koellreutter* bemutatója vált ismerté, 1945-ben kizárták a közhivatalokból. Miután egy ideig ügyvédként praktizált, 1954-től a Meijōi Egyetem professzora lett.

⁸⁸ Egyik recenzense állapította meg, hogy a vizsgált tanulmányban *Nishimoto* nem követte figyelemmel a legújabb tudományos eredményeket, ami azonban azzal is magyarázható, hogy az újonnan alapított jogi karok kutatási elvárásai nem voltak összehasonlíthatóak a császári egyetemekével. Lásd HAYASHI, *Rezension* 181.

⁸⁹ *Nihon hakushi roku* 21.

⁹⁰ Az úgynevezett *ronbun hakushi* (doktori disszertáció) a doktori cím megszerzésének korábban tipikus, ám manapság egyre ritkább módja Japánban. Általában nincs témavezető, és a pályázónak közvetlenül kell benyújtania a rendszerint már közzétett munkáit gyűjteményes formában vagy monográfiaként.

tudományos örökségét. Néhány írás felmaradt arról, hogy különböző kollokviumokon előadott, de – ahogy az tőle várható volt – ezeken az alkalmakon a zsidósággal vagy a nemzetiszocializmussal kapcsolatos témákat választott. Ezért említette meg nekrológírója, hogy „*buzgalmában időnként átlépte a szokásos határt, és így a moderátorra maradt a feladat, hogy leállítsa*”⁹¹

4. Összegzés

Nishimoto életműve a nyugati jogtörténeti kutatások kezdeti szakaszára esett a korabeli Japánban. Joggal lehetne felületes képnek tekinteni a fenti életrajzi vázlatot, ha egyszerűen egy nemzetiszocialista korszellem által eltalált külön tudós életútját mutatná csak be.

Japánban a 19. század utolsó évtizedeitől kezdődően gyors ütemben haladt előre az európai jogrendszer átvétele. Teljesen természetes volt, hogy a tudósok Európába utaztak, és onnan a legújabb trenddel tértek haza. Az idők folyamán a jogászképzés tárgyainak kialakult a saját tudományos rendszere, amelyet immár japán jognak nevezhetünk. A nyugati jogtörténet helyzete azonban egészen más volt. Ezt a tudományágat az 1920-as években hozták létre Japánban, és nem létezett olyan korábbi modell, amelyre támaszkodhatott volna. Ilyet csak külföldön lehetett találni.

Abban az időben, de bizonyos mértékig még ma is igaz ez, általános jelenség volt a német jogtudományi trend figyelemmel kísérése még akkor is, ha az adott kutató Japánban tevékenykedett. Az NSDAP hatalomátvételét követően pedig a vezető japán jogtudósok még inkább érdeklődést mutattak a nemzetiszocialista rendszer politikája, gazdaságirányítása és jogrendje iránt.

Nishimoto tehát nem kivétel volt, persze ez a tény önmagában nem elégséges magyarázat arra a jelentős különbségre, amely németországi tartózkodása előtt és után született írásai között megfigyelhető. Tagadhatatlan, hogy kutatásait befolyásolhatta a korabeli könyvhiány is, hiszen a külföldi irodalom behozatala a háború miatt rendkívül nehézkes volt.⁹² Stílusváltása azonban inkább a jogtörténet „tudományának” a korabeli Japánban betöltött státuszával magyarázható.

Az az időszak, amikor *Nishimoto* megkezdte a tudósi pályáját, a nyugati jogtörténet tanulmányozásának kezdeti szakasza volt Japánban. Ebben a fázisban a fő feladat abban állt, hogy az európai jogtörténeti ismeretek Japán számára is elérhetővé váljanak. Ez azt jelentette, hogy az európai kutatók véleményét folyamatosan követték, és nehezen volt elképzelhető az, hogy valaki eredeti kutatási eredményt mutasson fel. A japán tudósok éppen azért utaztak Európába, hogy onnan hazahozzák a novumokat. *Nishimoto* emellett magával hozott egy sajátos módszert is, nevezetesen a reálpolitikát szolgáló jogtörténetet.

Ha csak a japán jogtörténetet kutatta volna, az általa választott irány nem okozott volna jelentős mértékű problémákat. Ő viszont csak a külföldi jogtörténetre koncentrált, így nem igazán volt várható, hogy eredményeit a reálpolitika hasznosítsa. A maga részéről ehhez a hasznosításhoz tehát „*zsidó kutatásaival*” járult hozzá. Mivel a zsidóság az európai üldözés következtében nagy számban menekült Kelet-Ázsiába, a velük való bánásmód mikéntje Japán saját ügyévé vált, és *Nishimoto* ezt kívánta jogtörténeti és geopolitikai interdiszciplináris kutatásaival előmozdítani.

⁹¹ YUEYAMA, Prof. Dr. Satoshi Nishimoto 364–365.

⁹² KUBO, Seiyō hōshigaku no tenbō 233. A mandzsúriai incidens óta a kormány korlátozta a könyvek behozatalát, hogy elkerülje az aranytartalékok kiáramlását. Ezt a korlátozást 1941-ben átmenetileg enyhítették, lásd ZKUK 330. szám, 1941. május 20., 1. A csendes-óceáni háború kitörése (1941) után azonban szinte lehetetlenné vált a könyvek behozatala nemcsak az Egyesült Királyságból, az USA-ból, valamint Franciaországból, hanem Németországból is. Lásd AG, Maruzen 100 nen shi II. kötet, 1059.

Míndeközben azonban nem voltak mélyreható ismeretei a zsidóságról, és geopolitikai szakember sem volt, hanem mások kutatására támaszkodott.

Bemutatta tehát az európai eredményeket, és ezek mellett próbálkozott eredeti kutatásokkal. Ezt a kísérletet bizonyos mértékig el lehetett ismerni. Nehéz azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a politikát szolgáló jogtörténetnek van egy módszertani szempontból végzetes hibája: a lehető legrosszabb modellt, a nemzetiszocializmust vette alapul. Ezért aztán *Nishimoto* „kísérlete” is értelemszerűen kudarcot vallott.⁹³

A háború befejezése után a nyugati jogtörténet-tudomány jelentős fellendülést élt meg Japánban. Ennek az alapjait azok a jogtörténészek készítették elő, akik a háború alatt főként Tokióban foglalkoztak nyugati jogtörténettel, távol tartva magukat az ideológiától vagy a politikától, és a legfontosabb források fordítására koncentráltak.⁹⁴

Felhasznált irodalom és források

- Asahi Shimbun [Napilap]
Dōshisha hōgaku [Dōshisha Jogi Szemle = DJSZ]
Kyoto teikoku daigaku shimbun [a Császári Kiotói Egyetem Folyóirata = ZKUK]
Hōgaku-ronsō [Kiotói Jogi Szemle = KLR]
Meijō-Hōgaku [Meijō Egyetemi Szemle = MESZ]
AG, Maruzen (szerk.): Maruzen 100 nen shi [Mazuren 100 éve]. Tokió 1980
BANDŌ, Hiroshi: Nihon no yudaya-jin seisaku. 1931-1945. Gaikō shiryōkanbunsho „Yudaya-jin mondai” kara [Japán zsidópolitikája 1931–1945. A Zsidóügyek Diplomáciai Levéltárának dokumentumai]. Tokió 2002
HARADA, Keikichi: Wagakuni ni okeru gaikoku-hōshigaku no hattatsu [A nyugati jogtörténet fejlődése Japánban]. In: Tokyō teikoku daigaku gakujutsu taikan. [Áttekintés a császári Tokiói Egyetemről. A Jogtudományi Kar és a Gazdaságtudományi Kar]. Tokió 1942
HAYASHI, Tsuyoshi: Recenzió. Hōseishi kenkyū [Jogtörténeti Szemle] 1968/18. sz. 181.
ITO, Takao (szerk.): Keizai-hō no rekishi [A gazdasági jog története]. Tokyō 2020
ITO, Takao: Takigawa Yukitoshi. Nanji no michi wo ayume [Yukitoshi Takigawa életrajza]. Kyōto 2003
IWANO, Hideo: Wagakuni ni okeru hōshigaku no ayumi (1873–1945) [A jogtörténeti kutatás változásai Japánban (1873–1945)]. DJSZ 1987/1–2. sz. 225–312.
KITAYAMA, Junyū – KOLTERMANN, Till Philip: Der Untergang des Dritten Reiches im Spiegel der deutsch-japanischen Kulturbegegnung 1933–1945. Wiesbaden 2009
Kommission für Universitätsgeschichte Kyōto (szerk.): Kyōto daigaku hyaku nen shi. Sōsetsu hen [A Kiotói Egyetem 100 éve]. Kiotó 1998
KOHLEPP, Ralf: Franz Wieacker und die NS-Zeit. ZRG RA 2005/122. sz. 203–223.
KOEHLREUTTER, Otto: Nachis doitsu ni okeru shokubun jichisei [Funkcionális autonómia a nemzetiszocialista Németországban]. Ford.: ŌGUSHI, Toyoo. KRL 1939/41-1. sz. 1–14.
KUBO, Masahata: Sei-yō-hōseishi [A nyugati jogtörténet]. In: Kommission für Geisteswissenschaften (szerk.): Geisteswissenschaften in Japan. Über- und Ausblick. Tokyō 1949, 227–234.
KUBO, Masahata: Sei-yō hōshigaku no tenbō [Európai jogtörténeti tanulmányok Japánban]. In: Hōgaku Kyōkai zasshi 1972/89-8. sz. 53–80.
MARKMANN, Fritz: Zur Geopolitik des Magdeburger Rechts. Zeitschrift für Geopolitik 1935/XII. sz. 384–393.
MARUYAMA, Naoki: 1930 nendai ni okeru nihon no han yudaya shugi [Antiszemitizmus és Japán az 1930-as években]. In: Bulletin of the Institute of Middle Eastern Studies 3. 1988, 411–438.
MARUYAMA, Naoki: Taiheiyō sensō to shanghai no yudaya nanmin [A Csendes-óceáni háború és a zsidó menekültek Sanghajban]. Tokió 2005
MARSHALL, Byron K. Academic Freedom and the Japanese Imperial University 1868–1939. Chicago 1992

⁹³ Manapság már alig hivatkoznak *Nishimoto* műveire. E tanulmány szerzője megvizsgálta, hogyan kezelik a japán történelemtankönyvek a „városi levegő szabadabbá tesz” jogi tételt: *Nishimoto* vonatkozó tanulmányát veszik alapul, mivel valószínűleg ő volt az első, aki ezt a jogi tételt Japánban ismeretette. A kamatjog történetéről szóló könyvét azonban csak kivételesen idézik.

⁹⁴ A Nyugati Jogtörténeti Tanszéket Kiotóban a világháborút követően *Kanetomo Tanaka*, a római jog professzora másodállásban vezette 1947-ig. Míg *Nishimoto* az állami program végrehajtását szolgáló tanulmányokat készített, *Tanaka* a jusztinianuszi törvényt, valamint görög és római jogtörténeti szakirodalmat ültetett át Japán nyelvre.

- MÄRZ, Josef: Haushofer, Karl. Neue Deutsche Biographie 8. 1969, 121–122.
- MAUL, Heinz Eberhard: Warum Japan keine Juden verfolgte. Die Judenpolitik des Kaiserreiches Japan während der Zeit des Nationalsozialismus (1933–1945). München 2007
- MATSUMOTO, Naoko: Die Rechtswissenschaft unter dem Kriegsregime in Japan: 1931–1952. ZRG GA 2020/137. sz. 389–420.
- MATSUO, Takayoshi: Takigawa jiken [A Takigawa-botrány]. Tokyo 2005
- MEDZINI, Meron: Under the Shadow of the Rising Sun: Japan and the Jews during the Holocaust Era. Boston 2016
- MICHEL, Ursula: Haushofer, Albrecht. Neue Deutsche Biographie 8. 1969, 120–121.
- MIYASHITA, Kōkichi: Rezension. Kokumin keizai zasshi [Gazdasági és Üzleti Szemle]. 1936/61-5. sz. 132–134.
- MIYAZAKI, Ichisada: Meguriai [Találkozás]. In: Mainich-Shimbun [Esti Kiadás], 1978. december 14., 3.
- MIYAZAKI, Ichisada: Hitorā tonō meguriai [Találkozás Hitlerrel]. In: Doppo gin, Tokió 1986, 335–337.
- NAKAYAMA, Jīchi: Rezension. Shirin [Történelmi Szemle]. 1936/21-4. sz. 192–194.
- Nihon hakushi roku [A japán doktorok katalógusa]. Tokió 1956
- Nishimoto, Satoshi életrajzi adatai és publikációs jegyzéke. MESZ 1970/1–2. sz. 339–347.
- NISHIMOTO, Satoshi: Geruman-hō niokeru keiyaku seiritsu no hōshiki [A szerződések létrejötte a germán jogokban]. KLR 19–3, 141–151.
- NISHIMOTO, Satoshi: Shifū jiyū no gensoku [A városi levegő szabaddá lesz]. KLR 1935/33-4. sz. 31–55.
- NISHIMOTO, Satoshi: Von Schwerin, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, 1934. KLR 1935/33-6 sz. 132–136.
- NISHIMOTO, Satoshi: Rōma hō keiju no saikentō [A római jog recepciójának vizsgálata]. KLR 1936/35-4. sz. 29–57.
- NISHIMOTO, Satoshi: Sieyō hōseishi kenkyū no hōhō ni tsuite [A nyugati jogtörténet kutatási módszeréről]. KLR 1936/34-5. sz. 1–27.
- NISHIMOTO, Satoshi: Yudaya minzokusei no hōshiteki kenkyū [A zsidóság jogtörténeti vizsgálata]. KLR 1939/41-3. sz. 39–74. és 1939/41-4. sz. 101–152.
- NISHIMOTO, Satoshi: Chiseigaku to sono hōhō [Geopolitika és annak módszertana]. KLR 1942/47-2. sz. 1–35.
- NISHIMOTO, Satoshi: Hōshiron minpōgaku [A magánjog történeti értelmezése]. Kiotó 1976
- NISHIMOTO, Satoshi: Hansu Furanku „Geruman hō” tekusuto oyobi honyaku [Hans Frank (szerk.): Germanenrechte. Text und Übersetzungen]. KLR 1939/41-2. sz. 158–168.
- NISHIMOTO, Satoshi: Gōhō teki kaikaku [A magánjog jogtörténeti értelmezése]. KLR 1940/43-2. sz. 1–28. és 1940/43-3. sz. 1–13.
- NISHIMOTO, Satoshi: Chūsei nōmini no hōritsu jō no chi. Geruman-hō oyobi doitsu-hō wo chūshin to shitaru kenkyū [A középkori paraszt jogállása. Tanulmány a germán és a német jog köréből]. KLR 1941/44-3. sz. 1–32.
- NISHIMOTO, Satoshi: Toshi jiyūshugi no hih an [A városi liberalizmus kritikája]. KLR 1941/44-4. sz. 1–23.
- NISHIMOTO, Satoshi: Geruman no zentaishugi shakaisoshiki [A germán totalitárius társadalmi szerveződés]. KLR 1941/45-4. sz. 1–25.
- NISHIMOTO, Satoshi: Die Probleme um den Pazifik. Pazifik aus dem politgeographischen Gesichtspunkt betrachtet. ZKUK 330. sz., 1941. május 20., 2.
- NISHIMOTO, Satoshi: Manshū-koku shūkyō-ron [A mandzsúriai vallásokról]. KLR 1940/43-5. sz. 1–31.
- NISHIMOTO, Satoshi: Rama kaikaku [A lama reform]. KLR 1940/43-6. sz. 1–34.
- NISHIMOTO, Satoshi: Kaikyōto no seijiteki dōkō [A muszlimok politikai irányultsága]. KLR 1942/48-1. sz. 229–271.
- NISHIYAMA, Shin: Was war die Takigawa-Affäre? In: Osaka shiritsu daigaku kiyō [Osaka Városi Egyetem Közlönye]. 2016/9. sz. 51–74.
- OGAWA, Yomiko: Ōshū ni okeru senzen no nihongo kōiza. Jittai to haikai [A japán nyelvi tanszékeke Európában a II. világháború végéig]. Tokió 2010
- ONO – DEGUCHI – MATSUMOTO (szerk.): Die Rechtswissenschaft unter dem Kriegsregime in Japan: 1931–1952. Tokyo 2016
- PETRASCHEK, Karl: System der Rechtsphilosophie. Freiburg i.Br. 1932
- SATO, Dan: Der Sachsenspiegel in der japanischen Forschung. In: LÜCK, Heiner (szerk.): Von Sachsen-Anhalt in die Welt. Der Sachsenspiegel als europäische Rechtsquelle. Signa Ivris 14. Halle/Saale 2013, 9–22.
- SEKINE, Maho: Nihon senryō ka no „Shanghai yudaya-jin gettō. „Hinan” to „kanshi” no hazama de [A shanghai gettō a japán megszállás idején]. Kiotó 2010
- SIMON, Wolfgang: Schwerin, Claudius Freiherr von. In: Neue Deutsche Biographie 24., 2010, 77–79.
- Sōri-chō kanbō kansa-ka (szerk.): Kōshoku tsuihō kakusho. Gaitō-sha meibo [A közhivatalokból elbocsájtottak katalógusa]. Tokió 1948
- SPANG, Christian W.: Karl Haushofer Re-examined. Geopolitics as a Factor of Japanese-German Rapprochement in the Inter-war Years? In: SPANG, Christian W. – WIPPICH, Rolf-Harald (szerk.): Japanese-German Relations, 1895–1945. War, Diplomacy and Public Opinion. London – New York 2006, 139–157.
- SPANG, Christian W.: Karl Haushofer und Japan. Die Rezeption seiner geopolitischen Theorien in der deutschen und japanischen Politik. München 2013
- STOLLEIS, Michael: Deutscher Rechtshistorikertag. Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, 2. kiadás, I.

- kötet, 2008, 990–992. hasáb.
- TOKAYER, Marvin – SWARTZ, Mary: The Fugu Plan: the Untold Story of the Japanese and the Jews during World War II. New York 1979
- UEYAMA, Yasutoshi: Nekrológ. Prof. Dr. Satoshi Nishimoto. Hōseishi kenkyū [Jogtörténeti Szemle]. 1983/33. sz. 364–365.
- UTSUNOMIYA, Kiyō: Yudaya mondai to nihon [A zsidókérdés és Japán]. Tokió 1939
- UTSUNOMIYA, Kiyō: Tōa to yudayajin mondai. Kyōeiken kensetsu ni okeru ichi kadai [Kelet-Ázsia és a zsidókérdés. A Jóléti Szféra kiépítésének egy megoldandó feladata]. ZKUK 1942/349, 1942. június 20., 2.